

Абу Жаъфар Мансур

11:18 / 11.12.2025 949

(халифалик даври: ҳижрий 137-158; милодий 754-775)

Абу Жаъфар Мансур – Абдуллоҳ Соний ибн Муҳаммад ибн Алий ибн Абдуллоҳ ибн Аббосдир. У Бану Аббоснинг энг шижоатли, энг билимдон ва энг азму қарорли одами эди. Абу Жаъфар Мансур аббосийлар давлатининг ҳақиқий муассиси ҳисобланган. У Абул Аббос билан Куфага кўчиб келган, у билан бирга фаолият олиб борган, даъват ишларида унга елкадош бўлган ва уни қувонтирадиган жуда кўп ишлар қилган эди. У ўзидан олдинги халифанинг доимий ёрдамчиси ва кўмакдоши бўлган. Абу Жаъфар Мансур халифа бўлишидан олдин Жазира, Арманистон ва Озарбойжонда волийлик қилган, акаси Абул Аббосдан кейин унинг ёзган аҳдномаси асосида халифа бўлган.

Ҳодисалар

Мансурга қарши жуда кўп хатарли қўзғалонлар уюштирилди. Қўзғалонлар борлиқни ларзага соладиган, нафсларни титратадиган даражада кучли бўлди. Лекин Мансур ниҳоятда мустаҳкам сабр-бардошга эга эди. У ўзининг оқиллиги ва маҳорати, тўғри сиёсати билан барча қўзғалонларни бостирди, қўзғалончилар устидан ғолиб келди. Қуйида унинг давридаги энг муҳим ҳодисалардан бир нечтасини айтиб ўтамиз.

Амакиси Абдуллоҳ ибн Алийнинг қўзғалони

Мансурнинг амакиси Абдуллоҳ ибн Алий халифаликка ҳақлироқ эканини даъво қилди. Чунки у Марвон ибн Муҳаммадни қатл этган ва давлатнинг асосини собит қилган эди. Шунингдек, Абдуллоҳ Саффоҳ унга аҳд қилиб, «Сени халифа қиламан», деган даъвони илгари сурди. Абдуллоҳ ибн Алийнинг аскарлари унга байъат ҳам қилди. Шунингдек, Шом аҳли ва Арабистон яриморолидаги мусулмонлар ҳам унга байъат қилишди. У ўз лашкари билан Ҳарронга бориб, ўша ерда истехком қуриб олди. Шундан сўнг Мансур унга қарши Абу Муслим Хуросонийни юборди. У ерда беш ой уруш бўлди ва ниҳоят Абдуллоҳ Саффоҳ енгилиб, Басрага қочиб кетди. Ҳижрий 137 (милодий 754) йилда Мансур уни тутиб, ҳибсга олди. Абдуллоҳ ибн Алий қамоқда вафот этди.

Абу Муслим Хуросонийнинг қатл қилиниши

Абу Муслим ниҳоятда кучли, асли Форсдан бўлган доҳий инсон эди. У Хуросон юртида ҳеч кимга итоат қилмайдиган, ҳеч кимсадан кўрқмайдиган яккаю ёлғиз довурак инсон ҳисобланарди. Мансур ҳар доим ундан кўрқиб яшар, унинг қалбида Абу Муслимга нисбатан «Менинг давлатимга қарши чиқиб қолмаса эди», деган хавф бор эди. Бир куни Мансур амакиси Абдуллоҳни йўқ қилишни буюриш баҳонасида уни олдига чақирди. Абу Муслим Хуросоний жуда кўп таҳдидлардан ва қистовлардан кейин келди. Шунда Мансур уни тутиб олиб, қатл қилди. Бу воқеа ҳижрий 137 йилда юз берди.

Муҳаммад ва Иброҳим томонидан уюштирилган қўзғалон

Муҳаммад ва Иброҳим Абдуллоҳ ибн Ҳасан ибн Алийнинг фарзандлари эди. Ҳижрий 145 (милодий 762) йилда Муҳаммад Мадинаи мунавварада қўзғалон кўтарди. Мансур лашкар юбориб, уни енгди. Сўнг Муҳаммаднинг акаси Иброҳим Басрада қўзғалон уюштирди. Басранинг аҳолиси унга итоат қилди. Сўнг у Ироқ, Форс ва Аҳвоз халқини ўзига бўйсундирди. Мансурга қарши жуда катта урушлар олиб борди ва ҳижрий 145 йилда Мансур уни

йўқ қилди.

Ана шу алавийлар халифаликка аббосийлардан кўра биз ҳақлироқмиз, деган даъвони илгари суришар ва халифаликка талабгор эдилар.

Хаворижлар

Мансурнинг даврида Мағриб юртларида хаворижлар катта фаолият олиб боришди. Ҳижрий 140 (милодий 758) йилда улар Сижилмоса деган жойда Суфрийя номли давлатни тиклашди.

Абу Жаъфар Мансур уларга қарши урушда жуда катта жасорат кўрсатди.

Андалусдаги умавийлар давлати

Умавийлар давлати қулагандан сўнг Абдурраҳмон ибн Муовия ибн Ҳишом ибн Абдулмалик Андалусга қочиб кетди. Исмини Абдурраҳмон Дохил деб ўзгартириб, у ерда умавийлар давлатининг бир бўлагига асос солишга имкон топди. Абдурраҳмон Дохил Андалусда жуда кўп ишларни амалга оширди ва ҳижрий 137 йилда у орзусига етди. Абу Жаъфар Мансур унга қарши уруш қилишдан ожиз бўлди ва ўз ҳолига қўйиб берди.

Фатҳлар

Вазият қарор топгандан сўнг Мансур Рум юртларига аскарлар юборди. Чегаралар қурди, чегара қўриқлашни йўлга қўйди. Турли фатҳ ишларини тартибга солди. Қишда ва ёзда ҳаракат қиладиган ҳарбий қўшинларни тузди, улар «савойиб» ва «шатоийиб» деб аталди. Амалга оширилган бу барча ишларнинг ортида чегараларни яхшилаб қўриқлаш, аҳдни бузган юртларни яна қайтадан ўзига бўйсундириш мақсади бор эди. Мисол учун, ўша пайтларда Табаристон, Дайлам, Кашмир ва шунга ўхшаш бошқа юртларда аҳдни бузиш ҳолатлари содир бўлган эди.

Халифа Мансурнинг энг муҳим ишлари

Ҳижрий 146 (милодий 763) йилда Мансур Бағдод шаҳрини қурди ва уни ўз давлатига пойтахт қилиб олди.

Ушбу ўринда яна Буюк Британияда Жон Фозергил суратга олган «Шарқ ва Ғарб» номли ҳужжатли фильмнинг тўртинчи қисмидан олинган иқтибосни эътиборингизга ҳавола этишга ижозат бергайсиз.

Доктор Томас Кирк

(Нью-Йорк университети):

«Ислом ҳукмдорлари Бағдоддаги аббосийлардан бошлаб ўзлари фатҳ қилган ўлкалардаги маданият ва маорифни сақлаб қолишга, илм-фанга алоҳида аҳамият беришга ва тўпланган илмий маълумотларни умумлаштиришга уриндилар».

Аббосийлар сулоласи 750 йилда Дажла дарёси қирғоқларида янги шаҳарга асос солиб, унга «Мадинатус-Салом» деб ном бердилар. Бироқ шаҳар ўзининг маҳаллий номи – Бағдод деган ном билан тарихда қолди. Бағдод шаҳри улкан доира шаклидаги маконда жойлашган бўлиб, унинг марказида халифанинг муҳташам қасри ўрин олган, унинг атрофида эса ўз даврининг энг буюк шаҳри қад кўтармоқда эди.

Доктор Томас Кирк

(Нью-Йорк университети):

«Агар менга VIII асрда яшаш насиб қилиб қолса, Бағдодни танлаган бўлардим. Бу жуда қизиқарли эди. У ерда ҳаёт қайнар, Бағдод дунёдаги энг қудратли салтанатнинг маркази эди, халифалар янги шаҳарнинг маданияти, таълим тизими ва қурилиши учун улкан маблағларни аямасдилар. Ўйлайманки, ўша пайтда бу шаҳар ғоятда ажойиб жой бўлган» (Иқтибос тугади).

– Халифа Мансур Рофиқа шаҳрини ҳам қурди.

– Халифа Мансур ҳижрий 139 (милодий 757) йилда Масжидул Ҳаромни кенгайтирди.

– Мансур аббосийлар давлатининг асл бунёдкори ҳисобланади. У ҳар бир нарсани ўз ўрнига қўйди, қоидаларни тартибга солди. Низом ва қонунларни жорий қилди.

– Имом Молик ибн Анас ёшлигида Жаъфар Мансур билан бирга ўқиган экан. Катта бўлганларида йўллари турлича бўлиб, имом Молик илмда, айниқса фикҳда улкан алломалик даражасига етиб, ҳамманинг ҳурматига сазовор бўлди.

Бир куни халифа Жаъфар Мансур оғайнилари ва ҳамдарслари бўлмиш имом Молик билан мажлис қурди ва у кишига: «Яқин орада мен билан сендан билимлироқ одам йўқ, ўзинг кўриб турибсан, мен манави иш (яъни халифалик) билан машғул бўлиб қолдим. Сен одамларга диний ишларни

енгиллаштириб берсанг», деди.

Имом Молик рози бўлди ва «Муватто» китобини таълиф қилди. Янаги ҳаж мавсумида «Муватто» китоби билан танишган халифа Жаъфар Мансур қойил қолди ва имом Моликка: «Жуда яхши қилибсан, агар хоҳласанг, ҳамма одамларни шу китобга жамлайман», деди.

Имом Молик: «Йўқ, ундай қилма, Расулulloҳнинг саҳобалари ҳамма ёққа тарқалиб кетишди, уларнинг ҳар бири ўзи билан яхшилиқни олиб кетди», деди.

Ушбу қиссадан кўриниб турибдики, ўша даврда давлат бошлиғи кишиларга фикҳий кўрсатмалар мажмуаси лозимлигини англаб етган. Уламолар, жумладан, имом Моликдек забардаст олим ҳам бу заруратни тушуниб етган.

Бундан халифа Мансурнинг фикҳ илми ривожига ҳам катта ҳисса қўшгани келиб чиқади.

– Халифа Абу Жаъфар Мансур Бағдодни қураётиб, Куфадан Абу Ҳанифани опкелтирди. Имом Абу Ҳанифа шаҳар режасини ишлаб чиқиш ва қуришда қатнашди. Аммо халифа қозилиқни таклиф қилганда, бош тортди. Орада дўқ-пўписа, тортишувлар бўлди.

– Имом Абу Ҳанифанинг ҳаётини ўрганган тарихчиларнинг айтишларича, у киши халифа Мансурнинг «Агар қози бўлмасанг, Фурот дарёсига оқизиб юбораман», деган дўқига «Дарёда оқишни афзал кўраман. Билиб қўй, мен бу ишни эплай олмайман», деган. Шунда халифа Имомга: «Ёлғон айтяпсан», деган. Имом Абу Ҳанифа дарҳол: «Қандай қилиб сен ёлғончини қози қилишга рози бўляпсан?» деган.

– Абу Жаъфар Мансур турли илмларни тарқатишга катта аҳамият берар, олимларни эҳтиром қилар эди. У Бағдодда, халифалик қасрида «Байтул Ҳикмат»ни ташкил қилган ва унга ўзи бошчилик қилиб турган. Ўша пайтда Байтул Ҳикмат турли китобларни араб тилига таржима қилиш маркази сифатида иш бошлаган.

Абу Жаъфар Мансур Рим императоридан юнонларнинг китобларидан юборишни сўраган. У тиб, ҳандаса, ҳисоб ва фалакиётга оид китобларни юборган. У ердаги таржимонлар эса мазкур китобларни араб тилига таржима қилишган.

Халифа Абу Жаъфар Мансурнинг кун тартиби

- Мансур куннинг аввалида амри маъруф, наҳий мункар, вилоятларга боғлиқ ишлар, ишга тайин қилиш ва олиш ҳамда омманинг манфаатига оид ишлар билан машғул бўлар эди.
- Пешин намозини ўқигач, уйига кириб, асргача дам олар эди.
- Аср намозини ўқиб бўлгач, оила аъзолари билан ўтирар ва уларга тегишли ишлар билан машғул бўлар эди.
- Хуфтон намозини ўқиганидан сўнг атрофдан келган мактублар билан танишар, сўнг кечанинг учдан бири ўтгунча ўзининг яқинлари билан гаплашиб ўтирар эди.
- Кейин кечанинг учдан бири қолгунича ухларди.
- Сўнг туриб, таҳажжуд намозини ўқир эди.
- Тонг отганда чиқиб, бомдод намозига имомлик қиларди.
- Бомдоддан кейин айвонида ўтирар эди.

Абу Жаъфар Мансурнинг вафоти

Абу Жаъфар Мансур ҳижрий 158 (милодий 775) йилда Маккаи мукаррамада, ҳаж амалларини адо этаётганида вафот этди. У 21 йил халифалик қилди.

«Ислом тарихи» иккинчи жузи асосида тайёрланди

Ушбу мақола Ўзбекистон Республикаси Дин ишлари бўйича қўмитанинг 2023 йил 14 мартдаги 03-07/1733-рақамли хулосаси асосида тайёрланди.